

ترور از منظر شرعی و قانونی

حسن بابائی^۱

چکیده:

وقوع عملیاتهای تروریستی در سالهای اخیر در کشور ما توجه دولت، مردم و محققین را به این پدیده شوم جلب کرده است. در این بین اقدامات کورکورانه از ناحیه گروهی با توجیهات شرعی و مذهبی موجب تأمل بیشتر و لزوم تبیین موضوع در ادبیات سیاسی اسلام و در عین حال از نظر حقوقی گردیده است. بررسی دیدگاههای ناب اسلامی در خصوص منع ترور یا فتک و تمایز آن از جهاد دفاعی حاکی از تحریم مطلق ترور بوده و استناد برخی دولت های حامی تروریست در القای حمایت مسلمانان از تروریسم یک خطای حقوقی آشکاراست چراکه اسلام با کشتار انسانهای بی گناه با هر عنوان و نام و با هر انگیزه سیاسی یا مذهبی مخالف است بدینسان قوانین و مقررات جزایی دولت جمهوری اسلامی ایران نیز که منبعث از قواعد و مقررات فقهی می باشد برای عاملین اقدامات تروریستی مجازات سنگینی را در نظر گرفته تا با اجرای آن ضمن اعمال سیاست اربعایی موجبات پیشگیری از اقدامات مشابه نیز در جامعه فراهم شود.

واژگان کلیدی

تروریسم جنایی، تروریسم ایدئولوژیک، فتک، سیاست اربعایی، اقدام علیه امنیت ملی، محاربه و افساد فی الارض.

۱. درآمد

اقدامات تروریستی که امروزه با استدلال و انگیزه‌های مختلف صورت می‌گیرد تهدید جدی برای نظم سیاسی حاکم بر دنیا به نظر می‌رسد. هر چند که تروریسم در سالیان اخیر از گستردگی کمتری برخوردار بوده لیکن به مرور دارای عمق بیشتر و پیچیدگی خاصی شده و علیرغم به کارگیری تدابیر امنیتی شاهد تداوم این نوع اقدامات کورکورانه هستیم. به نظر صاحب نظران یکی از علل عدم موفقیت در مبارزه با این پدیده عدم ارائه تعریف واحد و تفاسیر مختلف و بعضاً عدم تفکیک صحیح اقدامات تروریستی از مقولاتی همچون دفاع مشروع، حق تعیین سرنوشت و یا جهاد وجود دارد. در این نوشتار سعی بر آن است که ضمن بررسی مفاهیم لغوی و اصطلاحاتی تروریسم موضوع را از نظر شرعی و قانونی مورد بحث و بررسی قرار دهیم.

۲. تعریف تروریسم

ترور Terreur مشتق از کلمه لاتین Teres می‌باشد و در فرهنگهای فارسی به معنای احساس ترس، ترس زیاد، بیم، هراس، خوف و وحشت استعمال شده است. در بعضی از دانشنامه‌ها گفته شده تروریسم یعنی دهشت افکنی یا هراس افکنی که عبارت از هرگونه عملکرد یا تهدید برای ترساندن و یا آسیب رساندن به شهروندان، حکومت و یا گروهها و شخصیت های سیاسی است. آنچه که قابل ملاحظه و مذاقه می‌باشد وجود اشکال متنوع از تروریسم است که باعث شده ارائه یک تعریف واحد از تروریسم امکانپذیر نباشد. تعاریف قابل اعتماد و کارآمد معاصر، بر ابزار اهداف به عنوان معیار تشخیص و تمیز تروریسم تأکید می‌نماید. تفاوت عمده میان تعاریف این است که برخی از آنها ترور را شکل خاصی از خشونت می‌شمارند، حال آنکه دیگران این تفاوت را به حداقل می‌رسانند. گاهی فعالیت‌های مشروع نهضت‌های آزادی بخش، تروریسم خوانده می‌شود به هر شکل عواملی همچون دخالت سیاسی، منافع ملی دولت‌ها، مبارزات آزادی خواهانه، تغارضات فرهنگی، دینی و قومی تعریف از تروریسم را با مشکل جدی مواجه ساخته است. با وجود تعارض در تعاریف تروریسم و نبود قرائت یکسان از آن مؤلفه هایی در تروریسم وجود دارد که مورد اتفاق می‌باشد، این مؤلفه ها عبارتند از:

اول: خشونت و توسل به زور

جنبه های مختلف خشونت در اقدامات تروریستی دیده می‌شود. قتل، جرح و تخریب از ویژگی های اساسی اقدامات تروریستی می‌باشد.

دوم: ایجاد رعب و وحشت

هر اقدام تروریستی هدفی را دنبال می‌کند که از رهگذر ایجاد فشار به دولت و تولید وحشت فزاینده در تلاش برای دستیابی به اهداف نامشروع خود می‌باشد.

سوم: رسیدن به هدفی غیرمشروع

علاوه بر معنای هدف مشروع و غیر مشروع که نسبت به شرایط، اوضاع، جوامع و دولت‌های مختلف، متفاوت است؛ هر اقدام تروریستی گرچه ممکن است از سوی برخی جوامع یا دولت‌ها هدفی مشروع تلقی گردد، اما آنچه مسلم است رسیدن به این هدف از لحاظ مقررات حاکم در آن جامعه نامشروع می‌باشد.

چهارم: اقدام غافلگیرانه، مخفیانه و ظالمانه

برخلاف جنگ‌ها که دشمن مشخص و آشکار بوده، رو در رو به مبارزه می‌پردازد؛ در اقدامات تروریستی فرد یا گروه تروریستی ناجوانمردانه و غافلگیرانه عمل می‌کند، این مؤلفه در روح اغلب تعاریف ترور آمده است، چرا که ترور اگر غافلگیرانه و مخفیانه نباشد به سرانجام نمی‌رسد.

۳. تاریخچه تروریسم

تروریسم پدیده جدیدی نیست، تاریخ مشحون از اقداماتی است که حیات بی‌گناهان را سلب یا تهدید کرده، افراد بشر را از حقوق و آزادی‌های خود محروم ساخته اما آنچه مشخص است اولین گروه‌های تروریستی با انگیزه‌های مقدسی شکل گرفتند. «والتورکلور» در اثر کلاسیک خود تحت عنوان عصر تروریسم از فرقه سیکاری به عنوان کهن‌ترین جنبش شناخته شده دین تروریستی نام می‌برد. پس از گذشت سالها از تاریخ ترور در قالب ترورهای دینی، اولین مدل از تروریستهای سکولار در آمریکا نمایان شد، کولوس کلانها از سوی فرزندان انقلاب آمریکا سازماندهی شده بودند که قصد بیرون راندن مظنونین به هواداری از تاج و تخت، ترک سربازان فدرال از جنوب و خشتی کردن نقشه‌های جمهوری خواهان رادیکال را داشتند.

گذشت زمان در جامعه جهانی موید آن است که کمتر کشوری مصون از اقدامات تروریستی بوده و حتی کشورهایی که مدعی داشتن فن‌آوری‌های نوین و پیشرفته در برخورد با عملیاتهای تروریستی می‌باشند نیز از گزند این عملیاتها در امان نبودند از جمله انفجار مرکز آموزش گارد ملی عربستان سعودی در ریاض ۱۹۹۷ و بلاخره تازه‌ترین و بزرگترین نمونه اعمال تروریستی، عملیات کوبیدن سه فروند هواپیمای مسافربری آمریکایی با سرنشینان آنها به برجهای دوقلوی مرکز تجارت جهانی و مقر پنتاگون در ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱.

۴. انواع تروریسم

با توجه به نقش و انگیزه و هدف در انجام عملیاتهای تروریستی، تقسیم‌بندی این گونه اعمال بر اساس مولفه مذکور یعنی انگیزه صورت می‌گیرد.

۴-۱. تروریسم جنایی

متضمن استفاده از ترور برای جلب منفعت مادی یا روانی است که با تروریسم سیاسی تفاوت دارد. این نوع تروریسم به واقع همان تروریسم داخلی است که نوعی فعالیت مجرمانه است و کنترل آن نوعاً مسئله اجرای قانون محسوب می شود.

۴-۲. تروریسم ایدئولوژیک

این تروریسم برای تغییر قدرت سیاسی حاکم است که متضمن انقلاب است.

۴-۳. تروریسم ملت گرایانه

این نوع تروریسم در راستای پشتیبانی از منافع یک گروه قومی یا ملی قطع نظر از ایدئولوژی سیاسی صورت می گیرد.

۴-۴. تروریسم دولتی

هنگامی رخ می دهد که نظام های حاکم در روابط بین المللی و خارج از تشریفات دیپلماتیک ثبت شده، خشونت به کار می برند.

۴-۵. تروریسم انقلابی

این اقدام توسط تروریست های انقلابی صورت می گیرد، آنها با استفاده از تاکتیک های شبه پارتیزانی درصدد براندازی دولت مردان موجود و جایگزین ساختن آنها با رهبران سیاسی خود هستند. اقداماتی مانند آدم ربایی، بمب گذاری و قتل از اقدامات این نوع تروریستها است.

بخش دوم - حرمت شرعی ترور

واژه ترور در ادبیات اسلامی مترادف با کلمه «فتک» به معنای کشتن غافلگیرانه آورده شده است؛ از نظر فقه اسلامی می توان گفت: کشتن انسانهای بیگناه از هر فرقه یا مذهب و در هر مکانی که باشد حرام است. مقام معظم رهبری (در خصوص حادثه ۱۱ سپتامبر) در دیدار با مسئولان نهاد نمایندگی ولی فقیه و مدیران گروه های معارف اسلامی دانشگاه های سراسر کشور، با اشاره به حوادث اخیر آمریکا و دیدگاه اسلام در محکومیت هرگونه قتل عام در کشتار انسانهای بی دفاع اعم از مسلمان، مسیحی و افراد دیگر، در هر مکان و با هر وسیله و سلاحی اعم از بمب اتم، موشک دوربرد و سلاح های میکروبی و شیمیایی و یا هوایمای مسافری و جنگی، از جانب هر سازمان یا کشوری و یا افراد نفوذی تصریح کردند: تفاوتی ندارد که این کشتار در هیروشیما و یا نازاکی، در قانا و یا صبرا و شتیلا، در دیرباسین و یا بوسنی و کوزوو، در عراق و یا در نیویورک و واشنگتن باشد.

روایت منقول از رسول خدا (ص) که فرمودند: «الایمان قیدالفتک» یا «الاسلام قیدالفتک» یعنی ایمان یا اسلام مانع کشتن به نحو غافلگیرانه است مربوط به همین مورد است.

عده‌ای جاهلین مذهبی در توجیه اقدامات تروریستی متوسل به عنوان مهدورالدم می‌شوند که موضوع جای تأمل و تدقیق دارد. کشتن افراد مهدورالدم بر اساس ضوابطی واجب می‌گردد از جمله شرکت در جنگ علیه مسلمین و نظام اسلامی و یا توطئه علیه مقدسات اسلامی مثلاً ناسزا گفتن به پیامبر (ص) و ائمه (ع) و یا اذیت و آزار آنان و یا شرکت فعال در تحکیم پایه‌های حکومت طاغوتی و ستمگر که دستهای آن به خون هزاران مسلمان بی‌گناه آلوده است. این که از مسلمات تاریخ اسلام است که رسول مکرم اسلام (ص) در جریان فتح مکه پیش از آن که لشکریان اسلام وارد شاهراه‌های مکه شوند، تمام فرماندهان را احضار نموده، خطاب به آنان فرمود: تمام کوشش من این است که فتح مکه بدون خونریزی صورت گیرد لذا از کشتن افراد غیر مزاحم باید خودداری شود. ولی باید ده نفر ذیل را هر کجا یافتید ولو آن که به پرده‌های خانه خدا آویخته باشند، آنان را دستگیر و بلافاصله اعدام کنید. آن ده نفر عبارتند از: عکرمه ابن ابی جمل، هبار بن الاسود، عبدالله بن سعد ابی سرح، مقیس صبابه لیشی، حویرت بنقیذ، عبدالله بن خطل، صفوان بن امیه، وحشی بن حرب (قاتل حمزه)، عبدالله بن الذبیری و حارث بن طلاله و چهار زن (از جمله آنان هند همسر ابوسفیان بود) دو نفر از آنان آوازه خوان بوده و در مذمت رسول خدا (ص) سخنان زشت می‌گفتند. تمام این افراد به نحوی مجرم یا توطئه‌گر بودند و رسول خدا (ص) به حکم حکومتی دستور قتل آنان را صادر فرمودند. نکته‌ای که بسیار حائز اهمیت است، ساز و کار اجرایی این مسئله است: اولاً؛ اصل این حکم، یک امر مخفی و پوشیده و سری نیست. هرگاه ولی امر مسلمین تشخیص دهد که فردی یا افرادی توطئه‌گر و تحت تعقیب و از کیفر اسلامی می‌گریزند و یا در دسترس حکومت اسلامی نیست، به طور علنی و آشکار چنین دستوری را صادر خواهد کرد همان‌گونه که رسول مکرم اسلام (ص) فرمان اعدام افراد فوق‌الذکر را بوسیله فرماندهان به تمام سربازان اعلام نمود، لذا همه لشکریان اسلامی می‌دانستند که چه کسانی باید کشته شوند و هم کفار می‌دانستند که چه کسانی مهدورالدم هستند. لذا هرگز این قضیه به معنای سلب امنیت از شهروندان حکومت اسلامی یا دیگران نخواهد بود، بلکه قاعده اولیه همانا حرمت جان و مال و ناموس و حفظ حقوق همه انسان‌ها با هر مسلک و مذهب و اعتقادی است مگر آنکه مرتکب خیانت یا جرمی گردیده و در این صورت نیز مسأله به روشنی بیان می‌شود. ثانیاً، در مواردی که نیاز به ضرب و جرح است، جز در ساب‌النبی (ص) یا ساب‌الائمه (ع) چند نکته را باید مد نظر داشت:

الف) همه موارد به اذن و اجازه رهبری آگاه اسلامی (پیامبر (ص) یا الائم (ع) و یا در عصر غیبت فقهای عظام) باید صورت پذیرد.

ب) در زمان وجود حکومت اسلامی، خود حکومت که در رأس آن فقیهی آگاه، عادل و مدیر و مدبر قرار دارد، اقدام قانونی به این امر خواهد نمود.

ج) این اجازه ممکن است به جمع یا گروه خاصی با تحدید موارد آن واگذار گردد. برخی از علمای حاضر در منع ترور به روایاتی اشاره کردند که بیان آن در این نوشتار حاکی از لسان احتیاط در بحث

خون است. در حدیثی معتبر نقل شده است که ابوصباح کفانی به امام صادق علیه السلام گفت: همسایه‌ای داریم که نسبت به امیرالمومنین علیه السلام بدگویی می‌کند، به خدا قسم اگر اجازه دهید در کمین او می‌نشینم و هنگامی که به دام افتاد با شمشیر او را می‌کشم حضرت فرمودند: «یا ابوالصالح، هذا الفتک و قد نهی رسول الله صلی الله علیه و آله عن الفتک یا ابوالصباح، الاسلام قید الفتک» یعنی ای ابوصباح، این کار ترور است و رسول خدا از ترور نهی فرمودند. ای ابوصباح، اسلام مانع ترور است. همچنین در روایات آمده است؛ پس از اینکه مسلم بن عقیل فرستاده امام حسین (ع) شهر کوفه را برای ورود امام حسین (ع) مهیا کرد، ابن زیاد به کوفه آمد و با زور و ارباب و حکومت نظامی، کوفه را تصرف نمود. روزی بنا شد ابن زیاد به دیدن شریک بن اعور، یکی از سران کوفه برود. شریک که از شیعیان بود با مسلم قرار گذاشت که مسلم در منزل در جایی پنهان شود و هنگامی که شریک طلب آب کرد مسلم وارد شود و ابن زیاد را ترور کند که در این صورت طبعاً اوضاع کوفه به نفع مسلم بر می‌گشت ولی مسلم چنین کاری انجام نداد و پس از اعتراض شریک، حضرت مسلم از پیامبر (ص) حدیثی را نقل کرد که می‌فرمود «الایمان قیدالفتک فلا یفتک مومن» یعنی ایمان مانع ترور است و مومن ترور نمی‌کند.

تدقیق در دیدگاه‌های علمای اعلام اهل سنت نیز حاکی از آن است که اینان نیز مانند علمای تشیع متفق القول مخالف فتک و ترور افراد می‌باشند. از جمله مولوی عبدالحمید اسماعیل زهی امام جمعه مسجد مکی اهل سنت زاهدان پس از وقوع عملیات انفجار تروریستی و انتحاری ۲۴ تیرماه ۸۸ مقابل مسجد جامع این شهر در خطبه‌های نماز جمعه مسجد مکی چنین اظهار داشت: حرمت خون مسلمان بسیار سخت است چرا که همه شیعه، سنی و دیگر فرقه‌ها به اصول دین پایبند و معتقدند وی افزود: خون ریخته شده از برادران دینی و شیعی ما را چه کسی پاسخ می‌دهد، چه کسی این فتوا را داد، که چنین اقدامی جهاد بوده و جایز است؟ هیچ عالمی نمی‌تواند حکم و فتوای عملیات انتحاری به معنای جهاد بدهد به طوری که این کار هیچ عقبه و جنبه شرعی ندارد. وی در ادامه خطاب به کسانی که دست به اینگونه عملیات‌های تروریستی می‌زنند بیان کرد: دلسوزانه می‌گوییم دست از این کار بردارید و به عواقب کار خود آگاه باشید، من نیز همانند مسئولان استان اعلام می‌کنم اهل سنت نیز در غم شهادت برادران و همشهری‌های خود سه روز عزای عمومی دارند.

خلاصه سخن آنکه اسلام با کشتار انسان‌های بیگناه با هر عنوان و نام چه ترور و چه غیر ترور و با هر انگیزه‌ای سیاسی یا مذهبی و ... و از هر فرقه‌ای که باشد مسیحی، یهودی یا مسلمان و در هر کجای عالم که باشند و با هر وسیله‌ای مخالف است و اقدام به این کار جنایت است و عامل آن باید محکوم و مجازات گردد.

۶. ترور در حقوق کیفری ایران

ملاحظه و مذاقه در قوانین کیفری کشورمان حاکی از آن است که قانونگذار از واژه ترور یا تروریسم در قوانین جزایی استفاده نکرده و از واژه های بومی و ملی که بعضاً ریشه مذهبی دارد استفاده نموده واژگانی همچون محاربه و افساد فی الارض که اخافه و تهدید را به ذهن متبادر می کند می تواند معادل عنوان اقدامات تروریستی باشد. باب هفتم از قانون مجازات اسلامی تحت عنوان محاربه و افساد فی الارض در چندین ماده قانون از جمله ماده ۱۸۳ از لحاظ ماهیتی دلالت بر اقدامات تروریستی دارد همچنان که در بخش اول این مقاله اشاره نمودیم ترور عبارت از عملکرد یا تهدید برای ترساندن و یا آسیب رساندن به شهروندان و ... است با تأمل در ماده مذکور دقیقاً این عنوان با محاربه منطبق می شود. ماده ۱۸۳ محارب را چنین تعریف می کند: « هرکس که برای ایجاد رعب و هراس و سلب آزادی و امنیت مردم دست به اسلحه ببرد محارب و مفسد فی الارض می باشد».

تبصره ۱: کسی که به روی مردم سلاح بکشد ولی در اثر ناتوانی موجب هراس هیچ فردی نشود محارب نیست.

تبصره ۲: اگر کسی سلاح خود را با انگیزه عداوت شخصی به سوی یک یا چند نفر مخصوص بکشد و عمل او جنبه عمومی نداشته باشد محارب محسوب نمی شود.

تبصره ۳: میان سلاح سرد و گرم فرقی نیست.

ویژگیهایی نظیر «ایجاد رعب و هراس»، «سلب آزادی و امنیت مردم»، «مسلحانه بودن» و «جنبه عمومی داشتن فعل مجرمانه» از اشتراکات یک عمل تروریستی با فعل محاربه و افساد در زمین می باشد. قانونگذار علاوه بر تصریح موضوع مذکور در باب حدود در باب مجازاتهای تعزیری و بازدارنده در فصل پنجم از کتاب قانون مجازات اسلامی تحت عنوان جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور به اعمال مجرمانه ای اشاره دارد که در راستای اقدامات تروریستی است، از جمله آنها ماده ۴۹۸ قانون مجازات اسلامی است، صراحت این ماده چنین است: « هرکس با هر مرامی، دسته، جمعیت یا شبه جمعیتی بیش از دو نفر در داخل یا خارج از کشور تحت هر اسم یا عنوانی تشکیل دهد یا اداره نماید که هدف آن بر هم زدن امنیت کشور باشد و محارب شناخته نشود به حبس از دو تا ده سال محکوم می شود». عضویت در گروههای تروریستی موضوع ماده ۴۹۸ مشمول ماده ۴۹۹ قانون مذکور بوده و مجازات حبس برای اعضا در نظر گرفته است البته نباید فراموش کرد که اگر گروه مذکور محارب شناخته شود اعضای این گروه مشمول ماده ۱۸۶ قانون مجازات اسلامی بوده و مجازات محارب بر آنها اعمال خواهد شد هرچند که این اعضا در شاخه نظامی شرکت نداشته باشند.

علاوه بر این تهدید به بمب گذاری هواپیما، کشتی و و سایل نقلیه عمومی و یا طرح ادعای جاگذاری بمب نیز وفق ماده ۵۱۱ قانون مجازات اسلامی مستوجب جبران خسارات وارده به دولت و اشخاص حقیقی و نیز حبس از ۶ ماه تا ۲ سال خواهد بود.

به غیر از مواد مذکور قانونگذار در چندین ماده دیگر به اعمال مجرمانه تروریستی اشاره دارد که مجازات کیفری شدید برای آنها پیش بینی شده علی ایحال با توجه به مصداق عینی اقدامات تروریستی در قالب محاربه به مجازات قانونی پیش بینی شده این بزه اشاره می نمایم؛

به صراحت ماده ۱۹۰ قانون مجازات اسلامی «حد محاربه و افساد فی الارض یکی از چهار چیز است :

۱- قتل

۲- آویختن به دار

۳- اول قطع دست راست و سپس پای چپ

۴- نفی بلد

۷. برآمد

بر اساس حقایق موجود، جمهوری اسلامی ایران یکی از قربانیان تروریسم بوده و آمار اعلام شده مبنی بر هزاران مقتول و مجروح ناشی از ارتکاب صدها عملیات تروریستی موید این ادعا می باشد. از این رو در برخورد و مقابله با پدیده مذکور انگیزه و جدیت بسیار دارد سیاست جنایی نظام حقوقی ایران و اعمال مجازاتهای سنگین دستگاه قضایی برای مرتکبینی که با هر مرام و انگیزه‌ای و لو با توجیه شرعی کاذب و جاهلانه خود اقدام به چنین اعمال شنیع و ددمنشانه می نمایند بیانگر سیاست ارعایی و پیشگیری از تکرار این اعمال در جامعه می باشد. به امید روزی که تمام مردم جهان بدون هراس و اضطراب از فرد یا گروهی با کمال آرامش زندگی نمایند و به امید آنکه تمام فریب خوردگان با هر مرام و انگیزه‌ای با دست کشیدن از اقدامات تروریستی خود به آغوش جامعه بازگشته تا آنکه نام آنها در تاریخ به رسوایی و بدنامی ذکر نشود.

منابع و مأخذ:

- ۱- آقابخشی - علی، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، نشر چاپار، ۱۳۷۹
- ۲- برجی - یعقوب علی، مقاله تروریسم از نگاه فقه، فصلنامه در طلوع، شماره ۳ و ۴، سال ۱۳۸۸
- ۳- جمالی - حمیدرضا، مجموعه مقاله‌های OFIS، تعریف تروریسم ([http://iaush.iau.ofis.ir/default.aspx?articles&member=\(709\)](http://iaush.iau.ofis.ir/default.aspx?articles&member=(709)))
- ۴- دهخدا - علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، جلد چهارم
- ۵- شافعی - امام محمد، کتاب الام، بیروت، دارالمعرفه، ۱۹۴۴، ج ۴
- ۶- عبدالکریم - محمد، فقه الحدود و التعزیرات، قم، مرکز نشر مکتب الاعلام اسلامی
- ۷- محمدی ری شهری، میزان الحکمه، جلد ۹
- ۸- قانون مجازات اسلامی